

Možnosti antropocentrismu

Dušan Špirko (ed.): *Kapitoly z dejín environmentálneho myslenia*

Nitra, Filozofická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2017. 110 s.

Ekologické myslenie slovenských a českých filozofov se – zdá se mi – rozvíjí do značné míry nezávisle, ačkoli inspiračními zdroji na obou stranách jsou především profily reprezentanti anglosaské ekologické filosofie. V recenzované publikaci je výraznou výjimkou pouze Erazim Kohák, jehož práce jsou i samostatným předmětem analýzy jako jeden z hlavních inspiračních zdrojů autorského kolektivu. Nitrianská škola není u nás příliš známá, z tvorby jejích autorů je v našich knihovnách k dispozici jen minimum.

Atoři publikace rozdělili knížku do 4 kapitol: 1. Sociálna ekológia Murraya Bookchina (K. Henčová), 2. Hľadanie koreňov environmentálnej krízy. „Ekologická obvinenia a rehabilitácia“ kresťanstva (D. Špirko), 3. Prirodený svet a úcta k životu v eko-fenomenologickej reflexii (D. Javorská) a – jako těžiště celé publikace – 4. K východiskám nitrianskej školy kritického environmentalizmu (tato kapitola obsahuje dva texty R. Sťahela: Kučírkov environmentálny antropocentrizmus a Dubníčkov environmentálny pragmatizmus.

Atoroky a autoři si vybrali tři inspirační zdroje ekologického myšlení: 1) s levicovou sociální kritikou spjatou *sociální ekologií*, 2) *křesťanství* – jako ekologický podnět asi nejdiskutabilnější zdroj – a 3) *fenomenologii*, jež ovšem – s výjimkou E. Koháka – je inspiračním zdrojem nejméně určitým.

První kapitola interpretuje hlavní rysy filosofických názorů Murraya Bookchina, který je znám v levicových intelektuálních kruzích jako svého času anarchis-

---

10 Viz např. Deutsch, M. E., *The Myth of the Intuitive: Experimental Philosophy and Philosophical Method*. Cambridge, Mass., MIT Press 2015.

ticky orientovaný intelektuál, spojující *ekologickou problematiku s nutností sociální restrukturační*. Snad právě proto nezaznamenaly v českém ekologickém prostředí, orientovaném k individuální mimopolitické hodnotové reorientaci, jeho názory výraznější ohlas. Autorka této kapitoly přesvědčivě charakterizuje Bookchinův vývoj až k jeho finální fázi „dialektického naturalismu“, který je nejpropracovanější formou jeho ekologického myšlení. Celou Bookchinovou koncepcí přitom charakterizuje především to, co levicovou kritiku vůbec: přechod od soustředění na sociálně ekonomické vztahy a požadavek revoluční změny společnosti k obecnější kulturní kritice zdůrazňující potřeby svobodného sebeurčení lidí v decentralizované společnosti.

Jméno Lynna Tonwsenda Whita Jr., jemuž je věnována druhá kapitola recenzované publikace, je českému zájemci o ekologickou tematiku patrně mnohem známější. Do obecného povědomí se tento autor zapsal přísouzením *panského a ovladatelského vztahu* k přírodě dědictvím křesťanství. Genezi tohoto postoje přitom nedatuje, jak je obvyklé, až do novověku či ještě pozdější doby, nýbrž už do středověku, kdy byly položeny základy spojení vědy a technologie jako specificky evropského fenoménu. Podrobně se Whitovou ekologickou koncepcí u nás zabýval R. Kolářský.

Proti Whitovým názorům autor této kapitoly, Dušan Špirko, staví alternativní koncepcí jiných ekologických filosofů, jež vycházejí z pojetí člověka jako *pastýře Stvoření*. Tyto názorové postoje sice neruší jedinečné místo člověka v přírodě, ale připisují mu podstatně jiný, ba až opačný charakter. Co ale překvapí nejspíš víc, je méně známá vlastní Whitova pozitivní alternativa, jejíž podstatou je přihlášení se k duchovnímu odkazu sv. Františka z Assisi a jeho pojetí přírody jako nehierarchického společenství tvorů, jehož součástí je i člověk. Základními vztahy panujícími uvnitř tohoto společenství jsou nejen láska a úcta, ale i „demokracie pro všechny tvory“. To lze chápat jako jakýsi historický předstupeň „rozšířeného komunitarismu“ K. M. Meyera-Abicha. Největší přínos této kapitoly vidím ve zdůraznění právě této druhé stránky Whitova ekologického myšlení. Domnívám se, že autor této kapitoly a editor celého recenzovaného svazku, D. Špirko, se ztotožňuje právě s touto stránkou Whitova ideového odkazu.

Zvláštní postavení má v recenzované publikaci kapitola třetí, zabývající se fenomenologickou inspirací ekologické problematiky. Hlavní impuls autorčinu pojetí poskytuje sám zakladatel fenomenologie Edmund Husserl svou koncepcí „přirozeného světa“ – ovšem, považuji za potřebné dodat, že především v Kohákově interpretaci. Ta ponechává do velké míry stranou Husserlovo zaměření na různé aktivity transcendentálního jáství při spolukonstituci světa našeho života. D. Javorská se zaměřuje na tu stránku Kohákovy interpretace přirozeného světa, již sám autor učinil hlavním inspiračním zdrojem a na niž položil silnější *morální akcent* na úkor gnosologické dimenze Husserlova díla. V centru zde stojí *smysl a odpovědnost*. Právě druhý ze jmenovaných aspektů je v současné době významně analyzo-

ván ve vztahu k ekologické problematice, kde vystupuje především jako postulát sebeomezení ve vztahu lidí k přírodě. A zejména tuto problematiku autorka klade také do popředí svého textu.

Na rozdíl od Husserla – a s danou problematikou jen marginálně souvisejícího J. Patočky – má Kohákovo dílo konkrétnější ekologické obrysy. Přesto jeho pojetí není podle mého názoru bez problému. Bylo by totiž třeba – jak se domnívám – výslovně učinit opačný krok, než je ten, který proslavil Husserla: totiž „odzávkovat“ svět; jsem přesvědčen, že jakákoli interpretace ekologické problematiky musí přinejmenším implicitně vycházet z „realistické“ (v gnoseologickém i ontologickém smyslu) koncepce přírody, jež musí být chápána jako něco, co se sice jako celek ukazuje jedině z lidské perspektivy, ale rozhodně nemá pouze lidskými aktivitami podmíněné bytí.

V souřadnicích centrální ekologické problematiky, jíž je vztah antropocentrismu a biocentrismu, je u Koháka korelátém antropocentrického – či spíše antroporelacionistického východiska – biocentrická koncepce místa člověka v přírodě. Autorka zařadila fenomenologickou inspiraci ekologického myšlení podnětně, neboť právě v ekologických filosofických koncepcích se často zapomíná na relevanci obecnějších filosofických východisek, jejichž prizmatem je jedině smysluplné klást takové otázky, jako je například problém „vlastní hodnoty“ přírody apod.

Jádrém celé knížky je pochopitelně poslední kapitola, jež ve stručnosti mapuje vlastní přínos dvou představitelů Nitranské školy. Oběma uvedeným autorům, J. Kučírkoví a I. Dubničkoví, jsou společné dvě věci, z nichž druhá je smutná: jednak vyhraněně antropocentrické stanovisko, jednak předčasná smrt (55, resp. 53 let). Sťahelovi jsou oba autoři ideově blízcí, sdílí jejich antropocentrická východiska i silný důraz na sepětí ekologické a sociální problematiky.

Sťahel vyzdvihuje jako základní Kučírkovu myšlenku sociálních kořenů ekologické krize, jejímž důsledkem je odmítnutí nediferencovaných apelů na změnu hodnotových orientací jednotlivců ve prospěch požadavku změny sociálněpolitického systému. Trefně přitom odhaluje nepopulárnost těchto názorů v devadesátých letech 20. století, kdy byla u nás sociálněekonomická transformace směřující k vybudování kapitalismu prosazována jako absolutně nezpochybnitelný postulát. Kučírkovy názory souvisejí v těchto souřadnicích s kritikou biocentrismu. Za nejdůležitější pokládám jeho identifikaci rozporu mezi biocentrickým rovnostářstvím a etickým principem odpovědnosti: podle Kučírky je přijetí autentické environmentální odpovědnosti podmíněno *právě jedinečným místem člověka v přírodě*, a tedy ve společenství všech tvorů. Zdůrazněním sociálních souvislostí ekologické problematiky má Kučírko pojetí nejbliže k výše uvedené Bookchinově koncepci.

Poněkud jinak, ale ve vztahu k dichotomii antropocentrismu a biocentrismu obdobně, jsou orientovány Dubničkovy analýzy. Jsou zaměřeny kulturologicky a opírají se o antropologické studie. Jeho koncepce *environmentálního pragmatismu* staví na propojení biologického a kulturního evolucionismu. S Kučírkovým

pojetím má Dubničková koncepce kromě obecného antropocentrického stanoviska společný i akcent na souvislost mezi ekologickou krizí a sociálněekonomickým uspořádáním. V kontrastu např. s přístupem R. Kolářského, podle něhož se antropocentrismus a biocentrismus týkají dvou zásadně odlišných typů vztahu člověka k přírodě: první přírody jako domova a společenství, druhý pak přírody jako předmětu využívání a zásahů,¹ je Dubničková přesvědčena, že jeho pojetí antropocentrismu, podpořené empirickými výzkumy, je jediným smysluplným přístupem, že objímá celou ekologickou problematiku.²

V závěru R. Šťahel pregnantně shrnuje stanoviska Nitranské školy a zdůrazňuje, že jestliže ani antropocentrický humanismus, resp. antropocentrismus kultivovaného typu, není s to pohnout veřejnost k podstatné změně ekologicky relevantního chování – vedoucí k redistribuci přírodních zdrojů a příslušným institucionálním změnám –, tím méně šancí pak má – v demokratických podmínkách, kde je nutné prosazovat obdobné záměry v rámci utváření politické vůle – biocentrismus. Biocentrický ideál je kriticky charakterizován jako „elitářský koncept“, který oslovuje jen malý okruh vzdělaných a zpravidla dobře materiálně zabezpečených lidí.

Podle mého názoru je možné číst knížku slovenských autorů i jako tematizaci několika možných antropocentrických přístupů k ekologické problematice. V případě Bookchinovy koncepce je ekologická problematika začleněna do problematiky sociální jako její součást a je řešitelná jen v jejím rámci; u Whitem interpretovaného panského, ale i „pastýřského“ vztahu k přírodě je akcent položen na nezastupitelnost lidské pozice ve světě; fenomenologie je sice v díle svého zakladatele „hypersubjektivistická“, ale ve svébytné Kohákově interpretaci lze vyhmátnout spojnicí k ekologické problematice v postoji odpovědnosti.

Závěrem lze shrnout, že v pracích autorů Nitranské školy nejde v otázkách filosofické interpretace ekologické problematiky primárně o teorii „o sobě“. Jde spíše o sepětí s interpretací empirických výsledků kulturologického zkoumání evoluce člověka, přičemž je silný akcent položen na relevanci sociálního rozměru ekologické problematiky. Ač „antropocentrismem“ nelze přínos recenzované publikace vyčerpát, je knížka slovenských kolegů pendantem významných českých prací, jež se svým zaměřením hlásí k biocentrismu.³

Vlastimil Hála

1 Kolářský, R., *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha, Filosofia 2011, s. 116.

2 Kritika biocentrismu, zejména s ohledem na rozpornost významu odpovědnosti především v díle Erazima Koháka, je rozvedena v Dubničkově publikaci: *Kulturologia a environmentalistika a ich výchovné aspekty*. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity J. A. Komenského v Bratislave 2003.

3 Kolářský, R., *Filosofický význam současné ekologické krize*, c.d.; Skýbová, M., *Etika a příroda*. Praha, P. Mervart 2011.